

τα παιδιά παίζουν

— Στην αρχαία ελληνική τέχνη

01

Σκηνή αιώρας: παιχνίδι ή θρησκευτική τελετή; Ύστερη κλασική λήκυθος (375–350 π.Χ.), από ζωγράφο σχετιζόμενο με τον Ζωγράφο του Lecce. Νέα Υόρκη, Metropolitan Museum of Art, αρ. ευρ. 13.232.3, Rogers Fund, 1913.

ΟΛΥΜΠΙΑ
ΜΠΟΜΠΟΥ
Πανεπιστήμιο του
Aarhus/UrbNet
Βοηθός στο
ερευνητικό
πρόγραμμα
Πορτρέτων
της Παλμύρας

Το παιχνίδι, στοιχείο καθοριστικό για την ανάπτυξη της προσωπικότητας και της φαντασίας, συνοδεύει το παιδί και σε διαβατήριες τελετές, σε λατρευτικές πρακτικές, στον τάφο ως κτέρισμα. Εστιάζοντας στο παιχνίδι-αντικείμενο, παρακολουθούμε την απεικόνισή του στην αγγειογραφία, την κεραμοπλαστική και, κυρίως, στη γλυπτική. Διαπιστώνουμε ότι ένα ακίνητο παιχνίδι στα χέρια του παιδιού δηλώνει την πολύ μικρή ηλικία του, όπως ο κυνηγετικός σκύλος ή μια στλεγγίδα μαρτυρούν τις ασχολίες των νεαρών εφήβων.

Η ΜΕΛΕΤΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΟΤΗΤΑ τους έχει επιτρέψει την αναγνώριση του παιχνιδιού ως μιας από τις πιο σημαντικές δραστηριότητες για άτομα νεαρής ηλικίας. Το παιχνίδι επιτρέπει την ανάπτυξη γνωστικών, σωματικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων στα παιδιά, και βοηθάει στη δημιουργία και την ισχυροποίηση δεσμών ανάμεσα σε παιδιά και γονείς¹.

Οι πληροφορίες για το παιχνίδι στην αρχαία Ελλάδα έρχονται φιλτραρισμένες μέσα από κείμενα ή απεικονίσεις, μεταφέροντάς μας τους συλλογισμούς των ενηλίκων ως προς τη σημασία του παιχνιδιού. Η σχέση του παιχνιδιού με την ανάπτυξη δεξιοτήτων —τόσο σημαντική στη σύγχρονη έρευνα— δεν φαίνεται να απασχολεί ιδιαίτερα τους αρχαίους συγγραφείς. Για έναν αρχαίο βιογράφο, το παιχνίδι μπορεί να φανερώσει την προσωπικότητα του παίκτη, όπως το παιχνίδι του Αλκιβιάδη έδειξε από νωρίς τον ηγεμονικό και παράτολμο χαρακτήρα του². Για τον Πλάτωνα τα παιχνίδια έχουν καθοριστική σημασία για την ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού³, ενώ για τον Αριστοτέλη τα παιχνίδια πρέπει να προετοιμάζουν το παιδί για την κατοπινή του ζωή ως Αθηναίου πολίτη⁴. Η ευρηματικότητα των παιδιών στο παιχνίδι και η χρήση της φαντασίας τους φαίνονται σε κείμενα του Αριστοφάνη⁵, όπως και του Πλάτωνα⁶. Το παιχνίδι είναι μια προετοιμασία για τη μετέπειτα ζωή ή ένα χαρακτηριστικό της παιδικής ηλικίας, παροδικό και χωρίς ιδιαίτερη βαρύτητα.

Οι απεικονίσεις παιδιών που παίζουν, θέμα που εμφανίζεται στην Αρχαϊκή περίοδο, φαίνεται να αποδίδουν ρεαλιστικά συνήθειες και παιχνίδια, έστω και μέσα από τις συμβάσεις της τέχνης της εποχής⁷. Μία από τις πιο πρώιμες παραστάσεις βλέπουμε σε έναν αμφορέα του Ζωγράφου του Princeton από το 540–530 π.Χ., σήμερα στη Στουτγάρδη, όπου απεικονίζονται δύο γυναίκες εκατέρωθεν μιας κούνιας πάνω στην οποία κάθεται ένα κορίτσι. Η μια γυναίκα σπρώχνει την κούνια με το χέρι της, ενώ δύο ακόμα παιδιά, ένα αγόρι και ένα κορίτσι, φαίνεται να περιμένουν τη σειρά τους για να ανέβουν στην κούνια⁸. Εκ πρώτης όψεως θα αναγνωρίζαμε μια καθημερινή σκηνή παιχνιδιού, όμως κάθε άτομο στην παράσταση φοράει στεφάνι στο κεφάλι, αντικείμενο που υποδηλώνει τη συμμετοχή σε θρησκευτικές τελετές. Από λογοτεχνικές πηγές γνωρίζουμε ότι υπήρχε μια γιορτή προς τιμήν της αδικοχαμένης κόρης του Ικάρου Ηριγόνης, που ονομαζόταν *Αιώρα*, και γιορταζόταν δύο μέρες μετά τις Χοές⁹. Έτσι, ακόμα και αυτή η σκηνή στον αμφορέα του Ζω-

γράφου του Princeton παρουσιάζει πιθανόν μια οικογένεια που γιορτάζει την *αιώρα*, παρά μια οικογένεια σε στιγμή παιχνιδιού (εικ. 1).

Εξίσου επιφυλακτικοί πρέπει να είμαστε και με τις σκηνές παιχνιδιών οι οποίες κοσμούν τα μικρά αγγεία που παίρνουν το όνομά τους από τη γιορτή των Χοών (εικ. 3)¹⁰. Αν και συχνά απεικονίζουν παιδιά που παίζουν, ο συσχετισμός τους με μια θρησκευτική τελετή, όπως και η χρήση των περισσότερων ως ταφικών κτερισμάτων, σημαίνει πως και τα απεικονιζόμενα παιχνίδια ίσως θεωρούνταν μέρος της τελετής, ή εντάσσονταν σε μια φανταστική απεικόνιση της μεταθανάτιας ζωής.

Λαμβάνοντας υπόψη αυτά τα ερμηνευτικά προβλήματα της εικονογραφίας των παιχνιδιών, μπορούμε να εξετάσουμε τα διάφορα παιχνίδια που απεικονίζονται στην αρχαία ελληνική τέχνη. Στην αγγειογραφία εμφανίζεται ποικιλία παιχνιδιών: τροχοί και μπάλες ήταν τα πιο συνηθισμένα ενώ, πέρα από την κούνια, παιδιά εμφανίζονται να ισορροπούν ραβδιά ή να παίζουν με αστραγάλους. Ο *εφεδρισμός*, δηλαδή το κουβάλημα του ενός παιδιού από το άλλο, απεικονίζεται σε αγγεία αλλά και σε αγαλματίδια από πηλό (εικ. 2). Επίσης έχουν σωθεί και αρχαία παιχνίδια, όπως κούκλες, κουδουνίστρες, σβούρες, ζάρια και συρόμενα άλογα, φτιαγμένα από πηλό ή άλλα υλικά (εικ. 5, 6)¹¹.

Οι πολυπληθείς απεικονίσεις, όπως και οι λογοτεχνικές μαρτυρίες, δείχνουν πως τα παιχνίδια στην αρχαία Ελλάδα περιορίζονταν μόνο από την παιδική φαντασία. Τα παιδιά ήταν ικανά να δημιουργήσουν τα δικά τους παιχνίδια, να αξιολογήσουν ό,τι τους έδινε το περιβάλλον (π.χ. πέτρες, ραβδιά), ή και να παίξουν χωρίς να χρησιμοποιήσουν κάποιο αντικείμενο (π.χ. *εφεδρισμός*)¹².

Σε αντίθεση με τα παιχνίδια που βλέπουμε σε παραστάσεις αγγείων ή σε αγαλματίδια, στα αγάλματα μεγάλου μεγέθους μόνο λίγα παιχνίδια εμφανίζονται. Τα αγάλματα παιδιών είναι μια μικρή αλλά ιδιαίτερη κατηγορία που εμφανίζεται από τα μέσα του 4ου αιώνα π.Χ. και συνεχίζει μέχρι και τη Ρωμαϊκή περίοδο. Τα αγάλματα της Ρωμαϊκής περιόδου, όμως, διαφέρουν ως προς την τυπολογία από εκείνα της Ύστερης Κλασικής και της Ελληνιστικής περιόδου και δεν θα μας απασχολήσουν εδώ.

Από αυτή την περίοδο είναι γνωστά πάνω από 300 αγάλματα παιδιών, τα οποία προέρχονται κυρίως από την Ελλάδα, τα παράλια της Μικράς Ασίας και τη Βόρεια Αφρική. Λίγα παραδείγματα είναι γνωστά από τον Εύξεινο Πόντο και την Κάτω Ιταλία και Σικελία¹³.

02

Το παιχνίδι
του εφεδρισμού.
Σύμπλεγμα από πηλό
(ύστερος 4ος–πρώιμος
3ος αι. π.Χ.). Νέα
Υόρκη, Metropolitan
Museum of Art,
αρ. ευρ. 07.286.4,
Rogers Fund, 1907.

03

03

Παιδιά που παίζουν αστραγάλους. Κλασική ερυθρόμορφη χους (420 π.Χ.), από την «Ομάδα της Βοστώνης 10.190». Los Angeles, J.P. Getty Museum, αρ. ευρ. 96.ΑΕ.28.

04

Πήλινο ειδώλιο κοριτσιού που παίζει μπάλα. Από την Κάτω Ιταλία (3ος αι. π.Χ.). Νέα Υόρκη, Metropolitan Museum of Art, Rogers Fund, 1907, αρ. ευρ. 07.286.18.

04

Από αυτά, τα 137 μπορούν να συνδεθούν είτε με συγκεκριμένες περιοχές (π.χ. Αττική, Τανάγρα, Θήβα), είτε με ιερά (π.χ. του Ασκληπιού στην Ελευσίνα, του Απόλλωνα στους Δελφούς, της Άρτεμης στη Βραυρώνα), νεκροταφεία και οικίες. Και από αυτά πάλι, μόνο τα 77 μπορούν να αναγνωριστούν ως αγόρια ή κορίτσια που συνδυάζονται με αντικείμενα τα οποία μπορούν να ερμηνευτούν με απόλυτη βεβαιότητα είτε ως παιχνίδια είτε ως ζώα είτε ως φρούτα, ενώ υπάρχουν και μερικά θραύσματα αγαλμάτων με αντικείμενα, χωρίς να είναι δυνατό να καθοριστεί το φύλο των εικονιζόμενων παιδιών (π.χ. θραύσματα χεριών)¹⁴.

Τα παιχνίδια στα χέρια των παιδιών, όμως, δεν παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία: αστράγαλοι και μπάλες είναι τα μόνα που συναντάμε. Μόλις δύο αγάλματα εμφανίζονται με αστραγάλους: ενός μικρού αγοριού (κάτω των δύο ετών) από το ιερό του Ασκληπιού στη Λισσό (εικ. 9)¹⁵ και ένα ρωμαϊκό αντίγραφο αγάλματος κοριτσιού ηλικίας δέκα-έντεκα χρονών, σήμερα στο Βερολίνο¹⁶. Σώζεται ακόμα θραύσμα χεριού μικρού παιδιού (κάτω των δύο ετών) από το ιερό του Απόλλωνα Υλάτη στο Κούριο της Κύπρου¹⁷. Τρία αγάλματα απεικονίζουν παιδιά κάτω των δύο ετών να κρατούν μπάλες: ενός κοριτσιού από την Ερέτρια, πιθανώς από το ιερό της Άρτεμης Αμαρυσίας¹⁸, ενός αγοριού από το ιερό του Ασκληπιού στον Πειραιά¹⁹, ενός αγοριού από το ιερό του Απόλλωνα στους Δελφούς²⁰, ενώ ένα χάλκινο άγαλμα από το ιερό του Δία στη Δωδώνη δείχνει ένα αγόρι γύρω στα τέσσερα με πέντε με μια δερμάτινη μπάλα στο χέρι²¹. Δύο ακόμα αγάλματα, ενός αγοριού γύρω στα τρία ή τέσσερα από το ιερό του Απόλλωνα Υλάτη στο Κούριο²² και ενός κοριτσιού περίπου δέκα ετών από ταφικό μνημείο της αρχαίας Βερενίκης (σύγχρονο Μιχαλίτσι)²³, απεικονίζονται με στρογγυλά αντικείμενα στα χέρια, που μπορεί να είναι μπάλες.

Το δείγμα είναι ομολογουμένως μικρό, αλλά ακόμα κι αυτό μπορεί να μας δώσει κάποιες ενδείξεις για τη σχέση παιδιών και παιχνιδιών στη μεγάλη πλαστική. Τα περισσότερα από τα αγάλματα (πέντε από τα εννέα) απεικονίζουν παιδιά μικρής ηλικίας, ενώ δύο δείχνουν παιδιά τεσσάρων-πέντε χρονών. Δηλαδή τα παιχνίδια ταιριάζουν περισσότερο σε μικρά παιδιά παρά σε παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας ή προ-έφηβους, σε αντίθεση με τα μικρά ζώα (σκυλιά, περιστέρια, λαγούς) που συνοδεύουν παιδιά ανεξαρτήτως ηλικίας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης ο τρόπος με τον οποίο τα παιδιά χειρίζονται τα παιχνίδια: από τα εννιά αγάλματα, μόνο στο χάλκινο άγαλμα

05

Κουδουνίστρα από πηλό, σε σχήμα παιδιού που ιππεύει γουρουνάκι. Πιθανώς από τη Ρόδο, Ελληνιστικής εποχής (2ος–1ος αι. π.Χ.). Los Angeles, J.P. Getty Museum, αρ. ευρ. 71. AD.139.

από τη Δωδώνη και στο άγαλμα του κοριτσιού της Ρωμαϊκής εποχής τα παιδιά απεικονίζονται να παίζουν. Στα υπόλοιπα κρατούν τους αστραγάλους ή την μπάλα στο χέρι, χωρίς να δρουν ή να τα κοιτάζουν: το παιχνίδι είναι ένα αντικείμενο που υπογραμμίζει τη νεαρή ηλικία των απεικονιζομένων και δηλώνει ασχολίες που συνάδουν με αυτήν. Δηλαδή τα παιχνίδια λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο λειτουργούν για τους έφηβους νεαρούς τα κυνηγετικά σκυλιά ή τα αθλητικά σύνεργα (αρύβαλλοι, σπλεγγίδες).

Η σύγκριση με τα επιτύμβια ανάγλυφα της ίδιας περιόδου αποκαλύπτει κάποια ενδιαφέροντα στοιχεία. Γενικά τα παιχνίδια εμφανίζονται λιγότερο συχνά από τα ζώα. Στα ανάγλυφα της Αττικής που χρονολογούνται από τα μέσα του 4ου αιώνα π.Χ. μέχρι το 317 π.Χ., με παιχνίδια δεν συναντάμε μικρά παιδιά (μέχρι δύο χρονών) αλλά μόνο μεγαλύτερα. Τα παιχνίδια είναι συνήθως μπάλες ή τροχοί και χρησιμοποιούνται από αγόρια και κορίτσια. Τα κορίτσια εμφανίζονται επίσης να κρατούν κούκλες, ωστόσο έχει προταθεί ότι οι κούκλες αυτές δεν ήταν παιχνίδια αλλά αναθηματικά / θρησκευτικά αντικείμενα (εικ. 8). Κανένα από τα παιδιά δεν παριστάνεται την ώρα που παίζει — αντίθετα, οι αγγειογραφίες είναι παρόμοιες με τα γλυπτά και τα παιχνίδια μοιάζουν περισσότερο σύμβολα μιας συγκεκριμένης ηλικίας παρά χρηστικά αντικείμενα. Μόνο σε μερικές περιπτώσεις παιδιών με κατοικίδια ζώα μπορούμε να «δούμε» παράσταση παιχνιδιού.

Αντίθετα, στις παραστάσεις από τη Μικρά Ασία, που χρονολογούνται από τον 4ο μέχρι τον 1ο αιώνα π.Χ., συναντάμε παιχνίδια στα χέρια παιδιών όλων των ηλικιών. Επίσης, απεικονίζονται

παιδιά να παίζουν, όπως ένα παιδί που πετάει μια μπάλα στο σκύλο του σε ελληνιστικό ανάγλυφο από τις Σποράδες, που τώρα βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο. Ακό-

μα, η θεματολογία περιλαμβάνει διάφορα παιχνίδια: για παράδειγμα, σε μια στήλη, που τώρα βρίσκεται στο Λούβρο, ένα μικρό παιδί προσπαθεί να προστατεύσει το καλάθι με τα φρούτα που κρατάει από την επίθεση ενός, προφανώς, λαίμαργου κόκορα. Κάτω από το πλαίσιο της επιγραφής υπάρχει ακόμα μια παράσταση, όπου εικονίζονται μια μπάλα, τρεις αστράγαλοι και μια κουδουνίστρα²⁴.

Αυτή η σύντομη ανασκόπηση αποκαλύπτει

05

06

Οστέινη κούκλα.
Πιθανώς από τον
Τάραντα (ύστερος
4ος–πρώμος 3ος αι.
π.Χ.). Νέα Υόρκη,
Metropolitan Museum
of Art, αρ. ευρ.
11.212.43, Rogers
Fund, 1911.

06

μια διαφοροποίηση ως προς τη συχνότητα και το είδος των παιχνιδιών που απεικονίζονται: παραστάσεις παιχνιδιών είναι συχνότερες και παρουσιάζουν μεγαλύτερη ποικιλία στην αγγιογραφία και την κεραμοπλαστική, ενώ στη μεγάλη πλαστική (γλυπτά και ανάγλυφα) είναι πιο σπάνιες και με μικρότερη ποικιλία. Ο τρόπος χρήσης των παιχνιδιών διαφέρει επίσης: τα παιδιά απεικονίζονται κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού στα μικρά έργα τέχνης (εικ. 4), ενώ απλά τα κρατούν στα γλυπτά και τα ανάγλυφα (με ελάχιστες εξαιρέσεις).

Οι διαφορές αυτές μπορούν να εξηγηθούν με βάση τον τρόπο και τον χώρο χρήσης των αντικειμένων, αλλά και τους κώδικες συμπεριφοράς των αρχαίων Ελλήνων. Βλέπουμε ότι η εικονογραφία των παιδικών αγαλμάτων μπορεί να συγκριθεί με εκείνη των πορτρέτων των ενηλίκων: με τον ίδιο τρόπο που οι ενήλικοι εμφανίζονται σοβαροί, κρατώντας αντικείμενα που υποδηλώνουν ενασχολήσεις όπως το διάβασμα, ή οι αθλητές στις επιτύμβιες στήλες παριστάνονται συνήθως με αντικείμενα που σχετίζονται με τον αθλητισμό, και σπάνια σε σκηνές δράσης, έτσι και τα παιδιά εμφανίζονται σοβαρά και ακίνητα²⁵. Το παιχνίδι, λοιπόν, ως δραστηριότητα, δεν ταιριάζει με τα εικονιστικά πρότυπα που χρησιμοποιούνται για τα αγάλματα παιδιών, αλλά απλά υποδηλώνεται με τη χρήση αντικειμένων και γίνεται ουσιαστικά δηλωτικό της νεαρής ηλικίας.

Αυτό σχετίζεται με τη λειτουργία γενικότερα των πορτρέτων σε δημόσιους χώρους: η απεικόνιση των αρετών του ατόμου και των αξιών της κοινωνικής του τάξης είναι εξίσου, αν όχι περισσότερο σημαντικά από τη ρεαλιστική απεικόνιση του εικονιζομένου. Έτσι, τα κορίτσια παρουσιάζονται σεμνά και συνεσταλμένα, τα αγόρια προσηνή και αθλητικά. Το παιχνίδι είναι μια δραστηριότητα που ταιριάζει κυρίως σε νήπια και παιδιά στα επιτύμβια μνημεία, όχι σε παιδιά που προετοιμάζονται για τους ρόλους τους ως μελλοντικοί πολίτες.

Επίσης, τα περισσότερα από τα παιδιά που απεικονίζονται σε επιτύμβια μνημεία ή αναπαριστώνται σε αγάλματα είναι αγόρια (πέντε από τα

07

Χους με παράσταση
αγοριού με καρτσάκι.
Από την Αττική (420 π.Χ.).
Νέα Υόρκη, Metropolitan
Museum of Art, Rogers
Fund, 1906, αρ. ευρ.
06.1021.202.

07

08

εννέα αγάλματα και από τα επιτύμβια μνημεία δεκατρία παριστάνουν αγόρια και δύο κορίτσια). Αυτό δείχνει πως τα παιχνίδια ταίριαζον περισσότερο στη δημόσια εικονογραφία των αγοριών και λειτουργούν ταυτόχρονα ως προοίμιο για τις μελλοντικές τους αθλητικές δραστηριότητες.

Η εικονογραφία μικρών αντικειμένων, όμως, δείχνει μια άλλη πλευρά. Τα παιδιά να μεν παριστάνονται να παίζουν, αλλά πολλές από τις παραστάσεις αυτές βρέθηκαν σε αντικείμενα όπως οι χόες, που θεωρείται ότι χρησιμοποιούνταν στη διάρκεια γιορτών με στόχο την ενσωμάτωση των παιδιών στην κοινωνία των ενηλίκων. Έτσι, φαίνεται πως κάποια παιχνίδια αποτελούσαν ουσιαστικό μέρος θρησκευτικών

τελετών που προετοίμαζαν τα παιδιά για το μέλλον, και οι παραστάσεις αυτών των παιχνιδιών ταίριαζαν όχι μόνο με το νεαρό της ηλικίας των παιδιών, αλλά και με τον τρόπο χρήσης των αγγείων πάνω στα οποία ήταν ζωγραφισμένες.

Πολλά από αυτά τα αντικείμενα με παραστάσεις παιχνιδιών, όπως οι χόες, βρέθηκαν μέσα σε παιδικούς τάφους (εικ. 7)²⁶. Έτσι, αν οι χόες και τα άλλα αγγεία είχαν κατασκευαστεί για να χρησιμοποιηθούν σε μια συγκεκριμένη γιορτή και μετά τον πρόωρο θάνατο του παιδιού είχαν τοποθετηθεί στον τάφο ως κτερίσματα, η χρήση τους ήταν διπλά περιορισμένη. Τα περισσότερα από αυτά δεν ήταν ούτε αντικείμενα καθημερινής χρήσης ούτε αντικείμενα πολυτελείας, που θα χρησιμοποιούνταν μεν σπάνια, θα ήταν όμως τοποθετημένα σε περίβλεπτες θέσεις μέσα στο σπίτι για να προκαλούν το θαυμασμό των επισκεπτών.

Η ίδια περιορισμένη χρηστικότητα ισχύει και για πολλά από τα αγαλματίδια από πηλό: τα περισσότερα προέρχονται από τάφους ή ιερά και το πιο πιθανό είναι πως αγοράζονταν για να τοποθετηθούν κατευθείαν στον τάφο, στο πλαίσιο της τελετής ταφής, ή για να προσφερθούν ως αφιερώματα. Ούτε αυτά, δηλαδή, ήταν κατασκευασμένα για να εκτεθούν στο σπίτι.

Στα αντικείμενα μικρού μεγέθους, όμως, φανερώνεται η συναισθηματική σχέση των παιδιών με τα παιχνίδια, όπως και η αντίληψη των ενηλίκων ότι το παιχνίδι είναι καθοριστικό στοιχείο της νεαρής ηλικίας. Αγόρια και κορίτσια παίζουν αστραγάλους ή με μπάλες, μερικές φορές ακόμα και μαζί (συνήθως τα παιδιά παίζουν με παιδιά του ίδιου φύλου), δείχνουν συναισθήματα και μοιάζουν απορροφημένα στις δραστηριότητές τους. Για τους γονείς, τους συγγενείς ή τις τροφούς, που ήταν οι πιο πιθανοί αγοραστές αυτών των αντικειμένων, οι παραστάσεις θα απέδιδαν τις καθημερινές εμπειρίες ή/και τις μνήμες των παιδιών προς τιμήν των οποίων τα αγαλματίδια ή τα αγγεία θα χρησιμοποιούνταν σε γιορτές, θα αφιερώνονταν σε ιερά και θα συνόδευαν τα παιδιά στον άλλο κόσμο.

Αυτές οι διαφορές αποκαλύπτουν την πολύπλοκη σχέση των αρχαίων Ελλήνων με το παιχνίδι. Όπως είδαμε, η λογοτεχνία της εποχής μάς δίνει αντικρουόμενες απόψεις για τη σημασία του παιχνιδιού: για κάποιους αποτελεί ένα παροδικό, ασήμαντο χαρακτηριστικό της παιδικής ηλικίας, για άλλους μια ευκαιρία για διαπαιδαγώγηση και προετοιμασία για την ενήλικη ζωή. Οι απεικονίσεις δείχνουν τον προβληματισμό των ενηλίκων για το παιχνίδι στη ζωή των παιδιών.

08

Επιτύμβια στήλη για νεαρή κοπέλα. Από την Αθήνα (360 π.Χ.). Los Angeles, J.P. Getty Museum, αρ. ευρ. 82. ΑΑ.135.

09

Άγαλμα αγοριού από το Ασκληπιείο της Λισσού, Ελληνιστικής εποχής (1ος αι. π.Χ.). Σήμερα βρίσκεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Χανίων, αρ. ευρ. 253.

09

Πηγές εικόνων

Εικ. 1: <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/248809> (τελευταία επίσκεψη: 22.12.16)

Εικ. 2: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/247884> (τελευταία επίσκεψη: 02.12.19).

Εικ. 3: <http://www.getty.edu/art/collection/objects/29516/group-of-boston-10190-attic-red-figure-oinochoe-shape-iii-chous-greek-attic-420-bc/> (τελευταία επίσκεψη: 22.12.16)

Εικ. 4: <http://www.metmuseum.org/art/collection/search/247898> (τελευταία επίσκεψη: 22.12.16)

Εικ. 5: <http://www.getty.edu/art/collection/objects/6599/unknown-maker-figure-of-a-child-seated-atop-a-pig-east-greek-rhodian-2nd-1st-century-bc/> (τελευταία επίσκεψη: 22.12.16)

Εικ. 6: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/248624> (τελευταία επίσκεψη: 02.12.19)

Εικ. 7: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/247365> (τελευταία επίσκεψη: 02.12.19).

Εικ. 8: <http://www.getty.edu/art/collection/objects/10357/unknown-maker-grave-naiskos-of-a-young-woman-greek-attic-about-360-bc/> (τελευταία επίσκεψη: 02.12.19).

Εικ. 9: Y. Papaiokonomou, «L'enfant aux astragals», *Bulletin de Correspondance Hellénique* 105 (1981), σ. 255–263, εικ. 2.

Σημειώσεις

- Ginsburg 2007.
- Πλούταρχος, *Αλκιβιάδης* 2.1–3.
- Πλάτων, *Νόμοι* 7.797a–d.
- Αριστοτέλης, *Πολιτεία* 7.1336a.30–34.
- Αριστοφάνης, *Νεφέλαι* 864.
- Πλάτων, *Νόμοι* 7.794a.
- Oakley 2013, σ. 152.
- Στουτγάρδη, Landesmuseum Württemberg, αρ. ευρ. 65.1, Beazley Archive Pottery Database αρ. 9134.
- Beaumont 2012, σ. 82–84.
- Neils 2003, σ. 139–161.

- Backe–Dahmen 2008, σ. 47–56.
- Beaumont 2012, σ. 128–134.
- Για τα αγάλματα παιδιών, βλ. Vorster 1983, Bobou 2015.
- Bobou 2015, σ. 52–53.
- Χανιά, Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. ευρ. 253.
- Βερολίνο, Antikensammlungen/Pergamon Museum, αρ. ευρ. Sk 494/R 75.
- Musée d'Art et d'Histoire, αρ. ευρ. P 877.
- Ερέτρια, Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. ευρ. 1269.
- Πειραιάς, Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. ευρ.

246.

20 Δελφοί, Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. ευρ. 4755.

21 Ιωάννινα, Αρχαιολογικό Μουσείο, αρ. ευρ. 1410.

22 Γενεύη, Musée d'Art et d'Histoire, αρ. ευρ. 16933.

23 Ιωάννινα, Αρχαιολογικό Μουσείο.

24 Bobou 2015, σ. 102–113.

25 Bobou 2015, σ. 48–51.

26 Oakley 2003, σ. 163–194.

Βιβλιογραφία

Backe–Dahmen 2008: Backe–Dahmen A., *Die Welt der Kinder in der Antike*, Philipp von Zabern, Mainz 2008, σ. 47–56.

Beaumont 2012: Beaumont L., *Childhood in Ancient Athens. Iconography and Social History*, Routledge, Λονδίνο–Νέα Υόρκη 2012.

Bobou 2015: Bobou O., *Children in the Hellenistic World. Statues and Representations*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2015.

Ginsburg 2007: Ginsburg K.R., «The Importance of Play in Promoting Healthy Child Development and Maintaining Strong Parent–Child Bonds», *Pediatrics* 2007:

<http://pediatrics.aappublications.org/content/119/1/182> (τελευταία επίσκεψη: 17.12.2016).

Neils 2003: Neils J., «Children and Greek Religion», στο J. Neils / J.H. Oakley (επιμ.), *Coming of Age in Ancient Greece. Images of Childhood from the Classical Past*, Yale University Press, New Haven–Λονδίνο 2003, σ. 139–161.

Oakley 2003: Oakley J.H., «Death and the Child», στο J. Neils / J.H. Oakley (επιμ.), *Coming of Age in Ancient Greece. Images of Childhood from the Classical Past*, Yale

University Press, New Haven–Λονδίνο 2003, σ. 163–194.

Oakley 2013: Oakley J.H., «Children in Archaic and Classical Greek Art: A Survey», στο J. Evans Grubbs / T. Parkin / R. Bell (επιμ.), *The Oxford Handbook of Childhood and Education in the Classical World*, Oxford University Press, Οξφόρδη 2013, σ. 147–171.

Vorster 1983: Vorster C., *Griechische Kinderstatuen*, Wasmuth, Βερολίνο 1983.